

Висновки. Таким чином, порівняльний аналіз стану розроблення, тематики та перспектив соціально-психологічних досліджень свідчить про те, що актуальними, як і раніше, є проблеми, пов'язані з рисами особистості та її членством у різноманітних групах. Разом з тим існують і певні відмінності. Зокрема, російські соціальні психологи тяжіють до розширення та укрупнення тематики, вводять навіть відповідний термін – макросоціальна психологія, а також загострюють увагу на явищі патріотизму, яке є нагальним для населення Росії в період різкого зниження економічного стану та погіршення умов життя. Українські ж учені акцентують увагу на проблемах, які пов'язані з останніми подіями на Сході України та їх наслідками.

Узагальнення вищенаведеного матеріалу дає підстави зробити такі **висновки**.

1. У соціальній психології все ще переважають практико-орієнтовані дослідження, але якщо орієнтуватися тільки на практику, то що буде з наукою?

2. Дослідники виявляють незначний інтерес до класичних соціально-психологічних понять і феноменів, у тому числі і до проблематики соціального пізнання, вважаючи, що все давно відомо.

3. Виявлено незначний інтерес до досліджень соціальних груп як цілісних утворень.

4. Майже відсутні дослідження, присвячені особливостям масової поведінки та її механізмів, тому поза увагою залишаються такі проблеми, як вплив релігії та тоталітарних сект на особистість та функціонування забобонів, табу, а також форм соціального контролю у великих групах (звичаїв, традицій, обрядів) тощо.

Все вищенаведене дає змогу визначити пріоритетні напрями розвитку соціально-психологічної проблематики.

Список використаних джерел

1. Журавлев А.Л. Современные тенденции развития социальной психологии в России / А.Л. Журавлев // Знание. Понимание. Умение. – 2011. – № 4. – С. 20–28.
2. Коваленко А.Б. Актуальні проблеми соціально-психологічних досліджень / А.Б. Коваленко // Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості: 36. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – Т. 11. – Вип. 7. – Част. 1. – К., 2013. – С. 435–443.
3. Коваленко А.Б. Соціальна психологія / А.Б. Коваленко, М.Н. Корнев. – К.: Геопринт, 2006. – 400 с.
4. Организационная психология: [учебник] / под ред. А.В. Карпова. – М.: Юрайт, 2012. – 570 с.
5. Соснюк О.П. Психосемантична інтерпретація візуальних образів у прикладних дослідженнях / О.П. Соснюк // режим доступу: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_9_2012/2/Sos.htm.

Надійшла до редколегії 11.03.17

А. Коваленко, д-р психол. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ В КИЕВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Представлен анализ современного состояния развития отечественной социальной психологии. На основании сравнения состояния развития социальной психологии в России и в Украине выделены основные направления, различия в тематике исследований и намечены перспективы их развития. Подано главные направления социально-психологических исследований на кафедре социальной психологии.

Ключевые слова: социальная психология, предмет, направления исследований, перспективы исследований.

A. Kovalenko, Dr.Sc., Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF SOCIAL PSYCHOLOGY AT TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

The article presents analysis of the current state development of domestic social psychology. Based on the comparison of social psychology development condition in Russia and Ukraine are allocated the main areas, differences in subject of researches and outlines the prospects for their development. Analysis suggests that the actual for social psychology, in both countries, are problems associated with personality traits and its membership in various groups. The differences consists in the fact that Russia's social psychologists have gravitate to the expansion and amalgamation of subjects (macrosocial-psychology), and focuses on the phenomenon of patriotism. Ukrainian scientists accentuate attention on the problems that are associated with recent events in the East of Ukraine and their consequences. The prospects of Ukrainian researches are problems of theoretical psychology development, mass behavior and unorganized groups, as well an verification the classical experiments. Also are presented the main directions of socio-psychological researches at the department of social psychology.

Keywords: social psychology, object, research directions, prospects of research.

УДК 159.955:615.851-057.4

Л. Крупельницька, д-р психол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТАТЕОРЕТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТА: СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ

Стаття присвячена метатеоретичному мисленню психотерапевта. Аналізуються функції метатеоретичного мислення психотерапевта та його роль у процесі та результатах психотерапії.

Ключові слова: метатеоретичне мислення, функції, мета-теорія, психотерапевт.

Психологи у сучасному суспільстві задіяні у розв'язанні найрізноманітніших проблем. Однак чи не найзабезпеченішими формами психологічної допомоги залишаються психотерапія та психологічне консультування. Не вдаючись до докладного аналізу видів психотерапії, зупинимось лише на психологічній її моделі, оскільки психологи працюють в межах цієї моделі цілком легально, без необхідності ховатися за термінами "психологічна корекція" чи психологічне консультуван-

ня". Зважаючи на існуюче розмаїття психотерапевтичних підходів, маємо визнати необхідність пошуку засобів орієнтації психолога, який збирається займатись психотерапією, у полі теорій та практик. Особливо це стає зрозумілим, якщо взяти до уваги взаємопроникнення вже створених та нових напрямів, взаємозбагачення їх можливостей, що стало очевидним трендом психотерапії постмодерністської доби.

Нами було запропоновано термін "метатеоретичне мислення психотерапевта" [17] для позначення такого мислення фахівця, яке здійснюється не в рамках окремого психотерапевтичного підходу з відповідним теоретичним підґрунтям та конструктами, а "над теоріями", незалежно від них. Свідоме використання метатеоретичного рівня уможливорює самостійність, повноту, точність, реалістичність мислення психотерапевта.

Метою даної статті є уточнення сутності та подання функцій метатеоретичного мислення психотерапевта, а також прикладів його застосування у наявних психотерапевтичних підходах.

Метатеоретичне мислення є складовою та рівнем цілісного мислення психотерапевта і пов'язане з емпіричним та теоретичним рівнями. Однак його витoki та механізми є специфічними. Витоками метатеоретичного рівня знання є релігія, наука та філософія, які у будь-якій культурі задають найзагальніші вектори осягнення дійсності, життя, природи особистості. Вони впливають на зміст та функціонування усіх складових метатеоретичного мислення: картини світу, епістемологічного стилю, концептів здорового глузду. Головним результатом емпіричного рівня мислення є емпіричне узагальнення ("емпіричні поняття", за В.В. Давидовим [2]). Такі узагальнення здійснюються на основі спостереження, експерименту та власне емпіричного узагальнення у сенсі методу цього пізнавального рівня. Результатом теоретичного мислення є відповідно узагальнення вищого рівня – теоретичне узагальнення його проявами можуть бути "теоретичні поняття" [там же], встановлені закони та закономірності, "життєві теорії". Здійснюється теоретичне узагальнення за допомогою аналізу, синтезу, дедукції, індукції та інших теоретичних методів.

Нарешті, результат метатеоретичного рівня мислення – це установки свідомості, головними серед яких є релігійні, наукові та філософські установки, які в кінцевому варіанті реалізуються у відповідних аксіомах, нормативах та принципах. Здійснюється метатеоретичне мислення за допомогою рефлексії як центрального механізму (метамеханізму), здорового глузду, формальної логіки, алогізму, діалектичної логіки та міфології.

Рефлексія як центральний механізм мислення знаходиться у центрі уваги дослідників досить давно. Їй відводять роль метамеханізму у саморегуляції мислення та засобу саморозвитку особистості [1, 4]. Цей механізм має розглядатися не в одному ряду з іншими механізмами метатеоретичного мислення, а у статусі його метамеханізму. Адже саме усвідомлення змісту та функцій власної свідомості є необхідною умовою вироблення установок свідомості, що надалі реалізуються у аксіомах, нормативах, принципах мислення.

До механізмів метатеоретичного мислення належать здоровий глузд, формальна логіка, інтелектуальна інтуїція, діалектична логіка та "міфологія", або ж наратив. Цей висновок отримано у результаті аналізу типів епістемологічних стилів на основі результатів філософського дослідження О.Ф. Лосева [8].

Здоровий глузд, формальна логіка, інтелектуальна інтуїція, діалектична логіка та міфологія – це засоби метатеоретичного мислення, які, водночас, є відповідями на питання "Як здійснюється метатеоретичне мислення?" Кожен з цих механізмів відповідає за функціонування відповідного епістемологічного стилю.

Справді, якщо розглядати психотерапевтичну взаємодію крізь призму моделі дослідження проблеми клієнта, то треба брати до уваги існуючу технологію пізнання. Як у науці, так і в буденному мисленні суб'єкт пізнання йде від незнання до знання, від неповного знання до повнішого. Йому доводиться висувати припущення для

пояснення явищ життя, які є незрозумілими, їх зв'язків з іншими явищами тощо. Далі гіпотези обґрунтовуються, підтверджуються або ж спростовуються. У роботі психотерапевта способи перевірки "на істинність" можуть бути різними, і у найзагальнішому вигляді такими способами є механізми метатеоретичного мислення.

Здоровий глузд – це засіб, яким певна категорія людей користується як основним у перевірці на істинність, потрібність, корисність усього, що стає предметом мислення, у т. ч. – результатів власного мислення. Основуючись на усталених результатах логічного мислення та накопиченому досвіді, здоровий глузд уможливорює протидію помилкам та забобонам. Цей метатеоретичний засіб у філософії та психології розуміється як значною мірою неусвідомлювана сукупність способів пояснення та оцінки спостережуваних явищ зовнішнього та внутрішнього світу [11]. Здоровий глузд відносять не до сфери знань, а до засобів відбору знань, що формуються у життєвому досвіді особистості.

Формальна логіка як метатеоретичний засіб традиційно використовується практично у всіх науках та у буденному мисленні. Основні формально-логічні закони – тотожності, непротиворіччя, виключеного третього та достатньої підстави [13]. Їх дотримання робить мислення точним, визначеним, послідовним, "правильним". Порушення ж цих законів призводить до різноманітних логічних викривлень у мисленні.

Алогізм – ще один механізм метатеоретичного мислення. Не все можна "взяти" логікою. Є багато речей, які можна досягнути лише алогічно – порушуючи у мисленні закони формальної логіки. У якості засобу пізнання у таких філософських течіях як ірраціоналізм, містицизм, інтуїтивізм визнається інтуїція. Алогізм – це спосіб міркування, який не узгоджується з формальною логікою, однак узгоджується з логікою іншого типу. Платон, Аристотель, Р. Декарт, Б. Спіноза визнавали інтелектуальну інтуїцію засобом, що дає фундаментальні та самоочевидні істини (аксіоми) [9]. Цей механізм включається за умови "неповноти аналізу" або ж неможливості повноти аналізу.

При дослідженні проблеми клієнта досить часто виникають ситуації неможливості повноти логічного аналізу, негативні наслідки чого будуть особливо відчутні за умови, що у якості опори не виступає жодна теорія особистості чи психотерапії. Так, для концептуалізації психічного змісту не завжди застосовні закони формальної логіки.

Прикладом такої ситуації може бути розповідь клієнта про образи сновидінь, що змінюють одне одного, або продукування таких образів під час психотерапії. Залишаючись лише на формально-логічних позиціях та не маючи "опорної" теорії для пояснення, психотерапевт змушений буде визнати, що це нелогічний потік образів. Хоча кожен досвідчений психотерапевт розуміє, що йдеться про цінний психічний зміст, який за умови правильного його розуміння не лише корисний, але й може слугувати ключем для розв'язання психотерапевтичних завдань.

Інтуїтивний спосіб осягнення дозволяє пропускати невідомі ланки логічного ланцюга, зберігаючи при цьому впевненість у правильності висновку. При строгому дотриманні законів формальної логіки таке осягнення було б просто неможливим. Тому це алогічний спосіб пізнання.

Ще один механізм метатеоретичного мислення – це **діалектична логіка** [8]. Її часто протиставляють формальній логіці. Хоча є й інші точки зору.

Формальна логіка – подієва (описує події), діалектична логіка – процесуальна (описує процеси). Ці логіки не виключають та не заперечують одна одну, як це

інколи подають деякі автори. Діалектична логіка аналізує явище з точки зору його якісного розвитку, що включає в себе заперечення, тому вона є логікою якісного розвитку. Оскільки існує логіка якісного розвитку (діалектична логіка), то існує й логіка якісного спокою або постійності (формальна логіка). Обидві логіки, з точки зору пізнання, доповнюють одна одну.

Стосовно таких предметів дослідження, якими є явища людського життя: спілкування, конфлікти, порозуміння, та суб'єктивне відображення цих явищ психікою людини, тобто внутрішні (психічні) феномени, треба зазначити, що їх не можна досягнути якимсь одним видом логіки. Часто ж, оскільки при розв'язанні завдання наблизитися до розуміння психологічної проблематики клієнта ми маємо справу із феноменами не статичними, а такими, що знаходяться у розвитку, діалектична логіка є доречнішою.

Діалектичний спосіб мислення дозволяє знайти "третій шлях", наприклад, "клієнт одночасно здоровий та хворий": адже у кожній хворобі є зерно здоров'я, здоров'я ж чревате хворобою. Причому й ті, й інші "зерна" є у кожній людині. Тому найкраще ставлення – "середнє": клієнт і хворий, і здоровий одночасно. При створенні відповідних умов "зерно" здоров'я проросте та окріпне, так само як за певних умов практично повне здоров'я може змінитись проявом симптомів соматичного чи психічного неблагополуччя. Якщо ж у цьому прикладі слідувати формально-логічним вимогам, то треба визначитись із однією з альтернатив: хвороба чи здоров'я (закон виключеного третього). Те саме стосується безлічі прикладів з психотерапевтичної практики: "добрий чи злий", "справедливий-несправедливий", "кохання чи обов'язок", "геній чи посередність", "успішний чи невдаха" тощо. Формальна логіка при розв'язанні подібного завдання вибору програє діалектичній логіці, у якій діє закон "невиключеного третього".

Нарешті, останній визначений механізм метатеоретичного мислення – це **міфологіка**, або наратив. Міфологічне, художнє, поетичне осягнення реальності – це інший, порівняно з логічними засобами, спосіб пізнання. "У Логосу дві доньки – поезія та філософія", – такими словами український філософ С.В. Шевцов розпочинає свою книгу "Метафізика та міфологіка поетичного мислення" [16]. Міф у даному контексті розуміється як "цілісне буття, що онтологічно, гносеологічно, аксіологічно та екзистенціально визначає умови існування людини у її вищому вияві – слові як органі організації її буття" [там же, с. 6]. У такому розумінні міф має свою структуру та логіку, що дозволяє висвітлити істину людського існування. Це й обумовлює міфологіку поетичного мислення.

Міфологічний спосіб осягнення та його різновид – наратив – є важливим механізмом метатеоретичного мислення, що дозволяє психотерапевту пізнавати певну реальність (у тому числі – реальність клієнта) у цілісності та смисловій зв'язності.

Спираючись на попередній теоретичний аналіз феномена метатеоретичного мислення, можемо дати таке його визначення: **метатеоретичне мислення** (у вузькому значенні) – це форма мислення, яка здійснюється засобами рефлексії, здорового глузду, формальної логіки, інтелектуальної інтуїції, діалектичної логіки, міфології та результатом якої є установки свідомості, реалізовані у аксіомах, нормативах та правилах теоретичного мислення.

Для аналізу практичних аспектів метатеоретичного мислення психотерапевта зафіксуємо також ширше значення цього терміну, а саме: це цілісне "трирівневе" самостійне мислення, яке організоване відповідно до свідомо розвинутих власних метатеоретичних орієнти-

рів, спирається на них та здійснюється засобами рефлексії, здорового глузду, формальної логіки, інтелектуальної інтуїції, діалектичної логіки й міфології.

Спираючись на аналіз філософських джерел стосовно розуміння конструкта "метатеоретичне мислення", насамперед, підходів С.О. Лебедева [6], І.Я. Лойфмана [7] В.А. Медведєва [10], С.Ф. Самойлова [12]; психологічних підходів до розуміння мислення і його розвитку В.В. Давидова [2], М.М. Кашапова [4], М.О. Холодної [14], Н.І. Чуприкової [15], М. Basseches [18], D. Kuhn [19] та ін., а також сутнісних моментів психотерапевтичної діяльності, відображених у працях психологів [1; 3], ми виокремили такі прикладні функції метатеоретичного мислення психотерапевта.

1) *Формування системи координат*, у якій відбувається процес висування й перевірки терапевтичних гіпотез та процес побудови і верифікації "життєвих теорій"; *забезпечення регулярної основи теоретичної діяльності* психотерапевта і процесу його пізнання у цілому через рефлексію та нормування процесу мислення; *уможливлення самостійності організованого мислення* та критичного ставлення до існуючих теорій особистості й психотерапії, а також адекватності вибору опорної теорії актуальній життєвій ситуації та особистості клієнта; *організація співмислення з клієнтом* для здійснення психотерапевтичного дослідження, метою якого є посилення та розвиток особистості клієнта, а засобом – реконструкція існуючих або створення нових "життєвих теорій"; *залучення клієнта до пошукової інтелектуальної активності*, що дозволяє набути психотерапевтичній взаємодії суб'єкт-суб'єктного характеру та перетворити клієнта з пасивного споживача психотерапевтичних послуг на активного учасника психотерапевтичного дослідження із супутнім зростанням участі клієнта у отриманні результатів психотерапії та закономірним наслідком у вигляді посилення інтенціональної складової їх утримання після її завершення.

Вже на початковому етапі психотерапії, як правило, визначаються зміст процесуальної та результативної складових подальшої психотерапії з конкретним клієнтом, тому що залежно від метатеоретичних та теоретичних орієнтирів психотерапевта запит формулюється у тому чи іншому ключі.

На всіх наступних етапах психотерапевтичної взаємодії, аж до завершального, вплив теоретичної та метатеоретичної орієнтації психотерапевта є істотним. Так, скажімо, психотерапевт, який є представником психоаналітичної теоретичної орієнтації, пропонуватиме клієнту знайти зв'язок між подіями минулого, починаючи з дитинства, та психологічними проблемами теперішнього, чітко спрямовуючи клієнта до усвідомлення цих психологічних проблем у понятійних та змістових рамках психоаналітичної теорії. Психотерапевт же гуманістичної орієнтації, який працює у роджеріанському підході, сприятиме створенню атмосфери "безумовного прийняття" клієнта, транслуючи ідею про те, що людина вільна й позитивна за своєю природою. На відміну від психотерапевтів-психоаналітиків, представники гуманістичного підходу підтримуватимуть у клієнта ідею можливості виходу за межі детермінованості подіями минулого. На першому плані змісту психотерапевтичних втручань стоятиме не адаптація клієнта до соціальних умов та власних обумовлених досвідом особливостей, а особистісний розвиток.

Роль основних теорій є ключовою у процесі вибору напрямку розв'язування психологічних труднощів клієнта. Але яка з цих теорій є "правильнішою", точнішою, повнішою, менш суперечливою, більш дієвою? Найчастіше така оцінка залежить від власних імпліцитних

теорій психотерапевта, які, якщо розглядати психотерапію як процес створення "життєвих теорій", є метатеоріями, тобто задають систему координат для дослідження будь-якої психологічної проблеми клієнта.

Тоді постає наступне питання: чи можна знайти варіант деякої нейтральної метатеорії, яка б не залежала від особистих уподобань психотерапевта, і, за можливості, звести до мінімуму вплив цих особистих уподобань на характер та результати психотерапевтичної взаємодії? Якщо клієнт, скажімо, легко входить у семантику психоаналізу, вірить, як і психотерапевт, у теорію, якою керується останній, то процес психотерапії відбуватиметься у зрозумілому та прийнятному для обох ключі. Але якщо такого збігу немає, наприклад, якщо клієнт не сприймає психоаналітичних інтерпретацій свого досвіду, результати психотерапії будуть сумнівними.

У такій ситуації психотерапевт може зробити висновок про опір лікуванню. Але при глибшому вивченні проблеми часто можна виявити, що опір відсутній у роботі з іншим психотерапевтом, який відштовхується від іншої метатеорії. Дані міркування мають на меті пошук метатеорії, використання якої давало б можливість оминати негативні ефекти, пов'язані з незбігом метатеоретичних орієнтирів психотерапевта та клієнта. Шляхи уникнення наслідків такого незбігу можна шукати, виходячи з наступних міркувань. Метатеорія, яка підійде для розуміння проблем будь-якого клієнта, не повинна бути тісніше чи слабше пов'язана з ідеями тих чи інших психотерапевтичних шкіл. Найкращий варіант – це нейтральність, "байдужість" метатеорії до різноманітних психологічних та психотерапевтичних підходів, її позиція "над теоріями", якими керуються представники тих чи інших напрямів психотерапії.

У такому разі метатеорією для предметних теорій може бути філософія, або точніше – логіка як складова філософії. Якщо психотерапевт керується метатеорією такого рівня, він, по-перше, здатен критично оцінювати вже існуючі предметні (у даному випадку – психологічні) теорії та обирати ті, що відповідають контексту актуальної психологічної проблематики; по-друге, має засоби для оцінки "життєвих теорій", які створюються або ревізуються клієнтом за допомогою психотерапевта.

Спроби застосовувати формальну логіку для цілей психологічної допомоги здійснюються з часу виникнення раціональної психотерапії, тобто з часу пошуку альтернативи навіюванню як єдиному методу психотерапії. При цьому у раціональній психотерапії застосовувались засоби і формальної, і діалектичної логіки. На сучасному етапі у різних варіантах когнітивного підходу використовується формальна логіка. Однак є й поодинокі спроби використання діалектичного методу в психотерапії. Один з прикладів застосування діалектичних принципів у зарубіжній практиці – діалектична когнітивно-поведінкова психотерапія (автор – Марша М. Лайнен, США) [5]. У російській психотерапевтичній практиці пряма вказівка на використання діалектичного підходу здійснена у діаналізі – психотерапевтичній системі, що базується на традиції вивідного знання [3].

У підході діалектичної когнітивно-поведінкової психотерапії автором подано розуміння межових розладів особистості як діалектичного збою. Пацієнтів з такими порушеннями М. Лайнен характеризує як таких, що "метаються між стійкими, але суперечливими позиціями, не будучи здатними до їх синтезу". Діалектичним принципам у цьому підході підпорядковані як терапевтичні стосунки, так і базові психотерапевтичні стратегії. Процедури, спрямовані на зміни, – причинно-наслідкові. Через позитивне та негативне підкріплення або невідкріплення того чи іншого виду поведінки психотерапевт добиваєть-

ся посилення позиції, яка у даний час дезактуалізована. Діалектико-поведінковий терапевт допомагає досягти синтезу протилежностей, а не займається перевіркою істинності кожної з позицій: терапевт допомагає пацієнту перейти від моделі "або-або" до моделі "і, і".

Психотерапевтична система "діаналіз" [3] основана на абсолютній діалектиці О.Ф. Лосева. Сама назва методу означає "діалектичний аналіз". Мислення діаналітика підготовлене аналізувати клієнтську проблему за прийнятим, усвідомленим принципом діалектичного розмірковування. Тому підготовка фахівця у цьому підході як ключову складову включає вироблення відповідних навичок мислення. "Пентадне мислення", яке складає основу підготовки фахівця у цьому психотерапевтичному підході, представляє собою варіант метатеоретичного мислення.

Опишемо кроки, необхідні для розмірковування над клієнтською проблемою у цьому підході. Коли навички метатеоретичного мислення вироблені, кроки вже не є обов'язковими: розмірковування відбувається "об'ємно", "голографічно", тобто обраний предмет мислиться одночасно у всіх п'яти моментах діалектичної пентади. Однак для загального розуміння цього підходу зазначимо їх.

1. Починається аналіз за правилами пентадної діалектики з фіксації на предметі мислення. На даному кроці цей предмет не аналізується, не інтерпретується: він береться як "одне": без меж, порівнянь, анатомування. Для такої фіксації першого моменту діалектичної пентади застосовується стиль здорового глузду (у термінології О.Ф. Лосева – наївно-реалістичний стиль [8]).

2. У центр уваги потрібно поставити головну суперечність, яка лежить в основі проблеми. Перші два моменти діалектичної пентади складають протилежності, які, у свою чергу, є основою згаданої суперечності, тобто другий момент пентади виводиться з першого через протиставлення. Для його виведення необхідне застосування феноменологічного, наукового способу мислення, який дозволяє визначити та інтерпретувати предмет думки.

3. Необхідно "примирити" непримиренні протилежності. "Примирити" означає знайти контекст, у якому виділені протилежності синтезуються, "боротьба" знімається. Цей синтез може бути лише локальним, тимчасовим. Варіанти локального синтезу відповідають третьому моменту пентади – становленню – та здійснюються за допомогою алогічного стилю мислення (у термінології О.Ф. Лосева – мислення континуальне, тобто протилежне дискретному, визначеному).

4. Знайдений на рівні смислу синтез повинен втілюватися у конкретні факти – терапевтичну ідею, ідею виходу з життєвої ситуації, що сприймається клієнтом як тупикова. На основі цієї ідеї будується корисна "життєва теорія" або ж ревізується імпліцитна теорія клієнта, яка лежала в основі страждань, невдоволеності тощо. Цей етап розмислювання здійснюється з опорою на прагматичний стиль мислення, який дозволяє не лише синтезувати протилежності, але й втілювати синтези у факти. О. Ф. Лосев цю форму мислення називає діалектичною.

5. Втілене, фактичне, стало треба відділити від лише мислимого, уявного, того, що принципово не може статись, але перебуває у вигляді мрії, потенції, у сфері міфу та символу. Здатність зосередити увагу на тому, що не стає (п'ятий момент пентади), з'являється за умови розвинутої аритмологічної, міфологічної стилі мислення.

Очевидно, що оскільки людина та її стосунки з соціальним оточенням є феноменами динамічними, ніколи не можна буде зрозуміти її та допомогти їй, керуючись лише формально-логічними засобами, які застосовні щодо аналізу умовно статичних об'єктів. Використання

ж діалектично-логічних засобів здатне допомогти досягнути об'єкти, що перебувають у постійній зміні, і, таким чином, "зловити" логіку розвитку, становлення як симптомних поведінки та думок, так і нових, розвиваючих поведінки та способу мислення. І в діалектичному когнітивно-поведінковому, і в діалектичному підходах головним чинником зміни напрямку поведінки та мислення у бік цілей психотерапії є знаходження нового сенсу наявної проблемної ситуації та осмислення своєї ролі у ній.

Висновки. Метатеоретичне мислення психотерапевта – це самостійне мислення, що спирається на усвідомлені метатеоретичні орієнтири. Діалектична логіка є метатеорією, яка відповідає сутнісному визначенню психотерапії як фахової діяльності, головною метою якої є посилення та розвиток особистості клієнта через відновлення її цілісності, та використовується в окремих психотерапевтичних підходах з рефлексією фахівцем використовуваних положень метатеорії.

Метатеоретичне мислення психотерапевта виконує важливі функції, насамперед: формування системи координат, у якій відбувається процес висунування й перевірки терапевтичних гіпотез та процес побудови і верифікації "життєвих теорій"; забезпечення регулярної основи теоретичної діяльності психотерапевта через рефлексію та нормування процесу мислення; уможливлення самостійності організованого мислення та адекватності вибору опорної теорії актуальній життєвій ситуації та особистості клієнта; організація співмислення з клієнтом для здійснення психотерапевтичного дослідження, метою якого є посилення та розвиток особистості клієнта, а засобом – реконструкція існуючих або створення нових "життєвих теорій"; залучення клієнта до пошукової інтелектуальної активності, що дозволяє набути психотерапевтичній взаємодії суб'єкт-суб'єктного характеру та перетворити клієнта з пасивного споживача психотерапевтичних послуг на активно-го учасника психотерапевтичного дослідження.

Л. Крупельницькая, д-р психол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МЕТАТЕОРЕТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ ПСИХОТЕРАПЕВТА: СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИИ

Статья посвящена метатеоретическому мышлению психотерапевта. Анализируются функции метатеоретического мышления психотерапевта и его роль в процессе и результатах психотерапии.

Ключевые слова: метатеоретическое мышление, функции, мета-теория, психотерапевт.

L. Krupelnyska, Dr.Sc., Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

META-THEORETICAL THINKING OF PSYCHOTHERAPIST: THE ESSENCE AND FUNCTIONS

Article is devoted to meta-theoretical thinking of psychotherapist. We have proposed the term "meta-theoretical thinking of psychotherapist" to describe professional thinking that is not carried out within the separate psychotherapeutic approach with appropriate theoretical foundation and constructs, but is the thinking "above theories", independently of them.

The conscious using of meta-theoretical level allows therapist thinking to be independent, complete, accurate, and realistic. Common sense, formal logic, intellectual intuition, dialectical logic and myth logic are means of meta-theoretical thinking that. At the same time they have the answers to the question "How does meta-theoretical thinking happen?" Each of these mechanisms is responsible for the functioning of certain epistemological style.

The main functions of the therapist meta-theoretical thinking are 1) forming of coordinate system in which the process of nominating and verification of therapeutic hypotheses and "life theories" is possible; 2) providing the regular basis of theoretical work of the therapist and the process of cognition through reflection and normalization process of thinking; 3) enabling autonomy of organized thinking and critical attitude to the existing theories of personality and psychotherapy, as well as the adequacy of the choice of supporting the theory to actual life situation and the client personality; 4) organization of "co-thinking" with the client to perform psychotherapy research with aims of strengthen and developing the client personality, and with means of reconstruction or creation "life theories"; 5) attracting the client to the search intellectual activity that allows psychotherapy interaction to take the subject-subject form and to transform client as passive consumer of psychotherapy services into active participant in psychotherapy research.

Keywords: meta-theoretical thinking, functions, meta-theory, psychotherapist.

Список використаних джерел

1. Василюк Ф.Е. Понимающая психотерапия как психотехническая система: автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Ф.Е. Василюк: спец. 19.00.01. – М., 2007. – 47 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М., 1996. – 544 с.
3. Завьялов В.Ю. Элементарный учебник диалектики / В.Ю. Завьялов. – Кировоград, 2003. – 480 с.
4. Кашапов М.М. Роль творческого мышления психолога в объяснении / М.М. Кашапов // Методология и история психологии. – 2008. – Т. 5. – Вып. 1. – С. 128–136.
5. Лайнен М.М. Когнитивно-поведенческая терапия пограничного расстройства личности / М.М. Лайнен. – М., 2008. – 592 с.
6. Лебедев С.А. Структура научного знания / С.А. Лебедев. – СПб., 2006. – 40 с.
7. Лойфман И.Я. Мировоззренческие штудии / И.Я. Лойфман. – Екатеринбург, 2002. – 100 с.
8. Лосев А.Ф. Типы античного мышления / А.Ф. Лосев // Античность как тип культуры. – М., 1988. – С. 78–105.
9. Лосский Н.О. Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция / Н.О. Лосский. – М.: Республика, 1995. – 400 с.
10. Медведев В.А. Проблема концептуализации теоретико-методологических оснований исследования: автореф. дис. ... канд. филос. наук / В.А. Медведев: спец. 09.00.01. – Екатеринбург, 2008. – 28 с.
11. Решетова А.Е. Здравый смысл в теоретическом мышлении / А.Е. Решетова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – Серия "Социальные науки". – 2008. – № 1(9). – С. 182–185.
12. Самойлов С.Ф. Метатеоретическая интерпретация философии культуры: автореф. дис. ... д-ра филос. наук / С.Ф. Самойлов: спец. 09.00.13. – Ростов-на-Дону, 2009. – 42 с.
13. Смирнова Е.Д. Логика и философия / Е.Д. Смирнова. – М.: РОССПЭН, 1996. – 302 с.
14. Холодная М.А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума / М.А. Холодная. – М., 2002. – 304 с.
15. Чуприкова Н.И. Умственное развитие: принцип дифференциации / Н.И. Чуприкова. – СПб., 2007. – 488 с.
16. Шевцов С.В. Метафизика и мифология поэтического мышления (античность – современность: со-бытийный диалог) / С.В. Шевцов. – Д.: Изд-во Днепропетр. нац. ун-та, 2007. – 364 с.
17. Щербина Л.Ф. Метатеоретичне мислення психотерапевта: модель, дослідження, програма розвитку / Л.Ф. Щербина. – К., 2012. – 283 с.
18. Basseches M. Dialectical Thinking and Adult Development / M. Basseches. – Norwood, N.J.: Ablex, 1984. – P. 24–26.
19. Kuhn D. Dialogic argumentation as a vehicle for developing young adolescents thinking / D. Kuhn, A. Crowell // Psychological Science. – 2011. – № 22. – P. 545–552.

Надійшла до редколегії 21.02.17